

VINCO MICKEVIČIAUS-KRĖVĖS
ATMINIMO VALANDA LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJOJE

Monografijos modelio reformatorius

Jūratė Sprindytė

Po Lietuvos mokslų akademijos (LMA) skliautais 1997 m. gruodžio 18 d. vyko visuotinio susirinkimo sesija, skirta lietuvių literatūros klasiko, LMA kūrėjo ir pirmojo prezidento Vinco Mickevičiaus-Krėvės 115-osioms gimimo metinėms. Tada pagerbtas pirmasis jubiliejaus proga įsteigtos Mokslų akademijos Vinco Mickevičiaus-Krėvės premijos laureatas, kuriuo tapo literatūrologas Albertas Zalatorius (1932–1999), tuomet kalbėjęs: „Pirmąjį savo prezidentą prisiminti visada yra kilnu.“

Literatūrologas A. Zalatorius kelis dešimtmečius rinko medžiagą Lietuvoje ir JAV bei planavo parašyti didžiulę mokslinę monografiją, apimančią Krėvės biogramą, kūrybą ir visuomeninę politinę veiklą. Jis tyrinėjo iškilaus rašytojo palikimą, rūpinosi jo atminimo įamžinimu: iš JAV pargabentas rašytojo archyvas, asmeniniai daiktai, tėviškėje Subartonyse perlaidoti V. Krėvės ir jo žmonos palaikai, Vilniuje atidarytas memorialinis butas-muziejus. Laureatas tuomet perskaitė turiningą pranešimą „Keli krėvianos aspektai“, kuris publikuotas knygoje (Albertas Zalatorius, „Vincas Krėvė“, LLTI, 2003, 532 p.).

Dauguma akademinės srities žmonių seniai žinojo, kad A. Zalatorius apie Krėvę rašo didelę studiją. Dirbta ilgai, kantriai, maksimaliai įsigilinus. Koks gi monografijos likimas? Kodėl ji nepasirodė? Įmenant šią mįslę teko dalyvauti ir man. Sumanymas liko neįgyvendintas ir dėl pasikeitusio laikotarpio (pats sakė, kad trejus metus atidavė laisvei), ir dėl naujoviško monografijos modelio (literatūrologas ketino reformuoti tradicinį įsisenėjusį monografijų apie rašytojus modelį), ir dėl sunkios ligos, kol mirtis padėjo paskutinį tašką.

A. Zalatoriaus šeima Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui (LLTI) perdavė visa, ką mokslininkas buvo surinkęs ir parašęs apie Vincą Krėvę. Susidėjau daugybę aplankų į didelę kartoninę dėžę ir su ja ilgai gyvenau. Joje – dvejopa medžiaga: V. Krėvės archyvas ir A. Zalatoriaus rašyti tekstai. Visa tai priglobė LLTI rankraštynas, sukurtas fondas Nr. 101. Dirbau tik su Zalatoriaus dalimi. Daugiausia tai buvo rankraščiai ar mašinraščiai, sudėti į tarybinius plaušinius kartoninius aplankus („Dėlo Nr.“, „Papka dlia bumag“).

JŪRATĖ
SPRINDYTĖ

MONOGRAFIJOS
MODELIO
REFORMATORIUS

Ir iki šiol čia esama medžiagos gal dar ne vienai monografijai. Nes A. Zalatorius yra sakęs: „Krėvė yra vienas didžiųjų literatūros stulpų. Jo gyvenimą ir kūrybą reiktų ištyrinėti taip, kaip vokiečiai ištyrinėjo Gėtę, anglai Dikensą, rusai Tolstojų, prancūzai Stendalį. Tai lietuvių garbės reikalas. Užtat kiekvienas naujas faktas turi aukso vertę, o kiekviena nauja interpretacija yra sveikintinas dalykas.“

Kaip toji viena iš naujų interpretacijų susidėstė į knygą? Vientisesnio teksto dėžėje neaptikau, tik tekstų variantų daugybę. (Tarkim, jis buvo priverstas rašyti daug tekstų tuo pačiu pavadinimu „Vincas Krėvė“ akademiniams literatūros istorijoms, jų leidimams rusų ir anglų kalbomis, enciklopedijoms. Dėžėje tokių variantų buvo devyni, ir turiu galvoje ne mašinraščius, o ranka rašytus). Kūrybiškam žmogui toks savęs reprodukovimas atrodė tikra kankynė.

Ką gi daryti? Paprasčiau buvo sudėti viską į straipsnių rinkinį, bet Zalatorius neabejotinai svajojo apie monografiją. Dalis iki 1917 m. buvo parašyta ir apsvastyta kaip Lietuvių kalbos ir literatūros instituto planinis darbas (225 p. mašinraščio). Yra išlikęs skyriaus kolegų svarstymo protokolas – tekstas kvalifikuojamas kaip labai pavykęs. Įdomu, kad labiausiai kritikuotas skyrius apie Šiaudinę pastogę, kuris vėliau mažiausiai taisytas. Skyrius stengėsi autorių išlaikyti saugiam akademiniame nuosaikiame ruože be kliūčių, o kaip tik jos Zalatorių traukte traukė. Apie analizuojamą autorių sakė: „Krėvė buvo iš tų žmonių, kurių niekada nepatenkina viena pozicija ir viena nuomonė, iš tų amžinai maištaujančių, abejojančių, svyruojančių. Abejojančių ne todėl, kad neturi savo požiūrio, o todėl, kad turi daugybę požiūrių, supranta, kad gyvenime viskas sudėtinga ir painu, kad kiekvienam argumentui galima surasti kontrargumentą.“

Bet tai buvo 1985 metais, o per tą laiką už lango pasikeitė epocha. Kai pamačiau tą medžiagą iki 1985-ųjų, ji atrodė kiek senstelėjusi, ir tai ištaisai paskelbus, autorius vargu ar būtų apsidžiaugęs.

Monografijos rašymo drama prasidėjo dar anksčiau. Kai Zalatorius išleido veikalą „XX amžiaus lietuvių novelė“, išsamią mažojo žanro studiją iki 1940 metų, ir nutarė imtis darbo apie vieną konkretų autorių: tokių veikalų keliai atrodė praminti. Deja, lengvumo iliuzijos greit išsisklaidė. Krėvė – labai **šakotas** rašytojas, o reikėjo ištyrinėti 50 jo kūrybinio gyvenimo metų! „Nuolatinis ginčas su savimi“, – taip Zalatorius apibūdino Krėvės vidinę tapatybę. Pačiam Zalatoriui irgi tinka šie žodžiai. Vyko nuolatinės grumtynės su medžiaga, daug tų pačių straipsnių versijų, taisymų, perrašymų. Dalis jų, žinoma, publikuota. Paskutinis išspausdintas pluoštas apie Krėvę buvo solidžiam straipsnių rinkinyje „Literatūra ir laisvė“ (1998) – ten yra 5 etiudai apie Krėvę, o autorius po metų už šią knygą įvertintas Nacionaline premija.

Skaitant tą daugybę variantų, net graudu darydavosi – ar verta buvo dėti tiek pastangų tobulinant jau padarytą darbą? Dramatizmo pėdsakai akivaizdūs ir jau išleistoje knygoje.

Didžiausias atradimas – du nepublikuoti straipsniai, atveriantys monografiją: „Rašytojo kūrybos tyrinėjimas – visada problema“ ir „Genezė“. Kaip tik šie du tekstai praskleidė paslaptį, kodėl beveik ketvirtį amžiaus rašoma monografija taip ir nepasirodė. Pagrindinė išsitiesusio darbo priežastis – net ne pasikeitęs laikas, ne kitų darbų intensyvumas ir kaita, ne „treji metai, atiduoti laisvei“, o pats monografijos *tipas, modelis*. Ambicingasis Zalatorius norėjo naujoviško, patrauklaus, laužančio chronologinę seką, kitokio nei buvo įprasta, monografijos modelio. Ir svarbiausia nuostata – kad Krėvė atrodytų gyvas! Jam atrodė, kad pagerbti Krėvę tradicine knyga būtų tik fasadinis gestas – jei nepavyktų suaktyvinti skaitytojo sąmonės, jei nebūtų pažadintas noras iš naujo Krėvę skaityti ir permąstyti jo kūrybą.

A. Zalatorius sugalvojo štai tokį būdą: „Tinkamiausias būdas Krėvės kūrybai nagrinėti <...> yra išsikėlus sau keletą klausimų, būtent:

JURATĖ
SPRINDYTĖ

MONOGRAFIJOS
MODELIO
REFORMATORIUS

kodėl taip yra?

kas tai yra?

ir ko visa tai verta?

Taigi Krėvės kūryba bus nagrinėjama *genezės, struktūros ir vertės* aspektais.“

Genezės aspektas leido plačiai panaudoti autoriaus gyvenimo faktus, jo asmenybės bruožus, apžvelgti prototipus, aptarti socialinio, politinio, kultūrinio gyvenimo kontekstą. Deja, literatūrologas spėjo išanalizuoti Krėvės gyvenimą ir darbus vien genezės aspektu. Be to, šiandienos požiūriu net graudu, kiek naujos medžiagos būtų atsiskleidę, kaip esmingai ji galėjo papildyti rašomą darbą. Štai vien šiemet išleistuose V. Mykolaičio-Putino dienoraščiuose (kurie apima 1938–1945 metus) – apie Krėvę galybė nuorodų, vien iš asmenvardžių rodyklės matyti, kad tai dažniausiai šiame dienoraštyje minimas asmuo. Pasidalyta ir faktais, kaip Krėvė neišrinktas VU rektoriumi ir dekanu, bet kaip 1941 m. balandžio 18 d. pirmajame Akademijos plenumo posėdyje išrinktas Mokslų akademijos prezidentu. V. Mykolaitis-Putinas atkreipė dėmesį, kad „posėdis praėjo, apskritai, sklandžiai“.

Grįžtu prie knygos. Knygos sudarytojai, turinčiai 24 aplankus su A. Zalatoriaus tekstais, kilo dilema: kokia tvarka ir logika viską sudėlioti? Laimei, atėjo į galvą nebaigtos simfonijos sąvoka. Kodėl gi negalėtų būti „nebaigta monografija?“ Knyga patraukli skaityti, nes iškyla įdomus rašytojo biografijos naratyvas, kurio neužgožia kūrybos analizė. Ji gili, bet skaidri, be specializuotos mokslo kalbos žargono. Man pasisekė tiek, kiek intuicija ir asmeninis Zalatoriaus, kaip žmogaus, kolegos bei mokytojo pažinimas leido atitikti jo valią. Jis buvo perfekcionistas, sakęs: „Nesinori eiti tradiciniu taku, o apie surastą naują taką nenori sukibti tradiciškai surinkta medžiaga.“ Malonu buvo dirbti su rankraščiais, jie priklauso sakraliajai kultūros sferai.

Krėvei skirtuose darbuose visada gražiai koreliuoja biografijos ir kūrybos analizė, perteikta su Zalatoriui būdingomis originaliomis įžvalgomis, jautria interpretacija ir – kas labai svarbu – neapsunkinta sunkiasvore akademine retorika, parašyta skaidriu žodžiu.

Baigdama pacituosiu žodžius iš dramos „Šarūnas“ interpretacijos: „Tikroji žmogaus egzistencijos prasmė – pragyventi taip, kad iki dugno išsemtum kančios, ilgesio, nevilties, džiaugsmo, svajonės dovaną ir pajustum, kokios yra tavo jausmo ir minties ribos.“

Ir dar – Alfonsas Nyka-Niliūnas, sužinojęs apie Krėvės mirtį, dienoraštyje užrašė: „Lyg būtų miręs Nemunas, Vilniaus katedra ar Šatrijos kalnas.“ Taip suvoktas rašytojo mastas.

*Vinco Mickevičiaus-Krėvės nuotrauka iš Lietuvių literatūros
ir tautosakos instituto bibliotekos fototekos*

JŪRATĖ
SPRINDYTĖ

MONOGRAFIJOS
MODELIO
REFORMATORIUS